

I. NOVOVĚK – NAŠE ZEMĚ ZA VLÁDY KRÁLŮ

1. HABSBUKOVÉ ČESKÝMI KRÁLI

V roce 1526 zemřel český král Ludvík Jagellonský. Neměl žádné děti, a tak české země zůstaly bez panovníka. Šlechtici se radili, komu nabídnout českou královskou korunu. Za předchozích panovníků získali mnozí významná místa v úřadech. Mohli tak rozhodovat o důležitých záležitostech země. Pochopitelně jim záleželo na tom, aby nový panovník jejich úřady a výsady zachoval.

Česká šlechta nakonec nabídla uvolněný trůn Habsburkům – bohatému rakouskému rodu. Nástupem Habsburků na český trůn v roce 1526 začíná v českých zemích období nazývané novověk.

Habsburkové spojili pod svou vládou Rakousko, české země (byly složeny z Čech, Moravy a Slezska) a Uhry (dnešní Maďarsko). Vytvořili tak velkou říši. Vládli v ní (a tedy i u nás) až do roku 1918.

Výhodou velké říše bylo, že se mohla lépe bránit útokům nepřátel. Nová říše nedostala žádný oficiální název. Říkalo se jí např. habsburská říše nebo rakouská říše.

znak Habsburků

habsburská říše = RAKOUSKO + ČESKÉ ZEMĚ + UHRY

Ukažte na mapě Evropy dnešní stát Rakousko. Zjistěte, jak se nazývá jeho hlavní město.

Spočítejte, kolik let Habsburkové vládli. (Déle než oni vládli jen Přemyslovci, a to 454 let.)

Z galerie habsburských panovníků (str. 50) zjistěte, který z nich vládl nejdelší dobu. Kolik let trvala jeho vláda?

V učebnici na straně 28 najdete mapku. Prohlédněte si na ní a vyjmenujte tři části českých zemí.

VZPOURA PROTI HABSBUKŮM

Habsburským panovníkům záleželo na tom, aby jejich velká říše byla silná a nerozpadla se. Proto v ní chtěli mít neomezenou moc. Začali tedy omezovat výhody a velký vliv šlechticů a měst.

Habsburští panovníci zřídili ve Vídni nové úřady nadřazené úřadům českým. Tam se také odstěhovali se svým dvorem. O všech důležitých věcech tak rozhodovali úředníci ve Vídni.

Z Jediný český král z rodu Habsburků Rudolf II. (vládl v 16. století) si za své sídlo zvolil místo Vídně Prahu.

Čeští šlechtici postupně ztráceli právo zasahovat do státních záležitostí. To je pobouřilo. Na začátku 17. století (roku 1618) za vlády krále Matyáše začalo povstání proti vládě Habsburků.

Z Skupina šlechticů se tehdy vydala za královskými úředníky na Pražský hrad. Vytýkali jim, že porušují výhody šlechty a měst. Došlo k hádce a rozhněvaní šlechtici vyhodili dva úředníky a písaře z oken do hradního příkopu. Ti dopadli na hromadu odpadků, takže se jim celkem nic nestalo. To byl začátek povstání proti Habsburkům.

vyhození královských úředníků z oken Pražského hradu v roce 1618 (tzv. defenestrace*)

říše – empire [empeia]

*defenestrace – slovo vzniklo z německého das Fenster (okno)

BITVA NA BÍLÉ HOŘE

Jak popisují bitvu na Bílé hoře velitelé královského vojska: „Ne – nemohli jsme věřit svým očím. Část po části pěchoty české šlechty se obracela, zahazovala zbraně, prchala! Totéž se opakovalo při útoku jízdy... Na bělohorské pláni vládl zmatek. Nikdo asi neměl přehled o bitvě. Viděli jsme, jak jsou české pluky posílány různými směry. Naše královské pluky nastoupily na bělohorskou planinu. Oddíly české šlechty opouštěly úprkem bojiště směrem k městu. Jen tu a tam se nám něco postavilo do cesty. Ale to již nemohlo změnit jejich porážku.“

(Miloš Kratochvíl: Památné bitvy našich dějin)

1. Dozvíme se z ukázky, která vojska spolu v bitvě na Bílé hoře bojovala? Je z ukázky zřejmé, kdo zvítězil?
2. Víte, co jsou oddíly pěchoty? Pokud ne, vyhledejte tuto informaci na internetu.

Rozpory mezi Habsburky a českou šlechtou vedly nakonec k bitvě. Armáda krále z rodu Habsburků Ferdinanda II. se střetla s vojskem českých šlechticů 8. listopadu roku 1620 na Bílé hoře u Prahy. Bitva trvala necelé dvě hodiny. Špatně vyzbrojení a málo placení vojáci české šlechty se hned po prvním útoku králova vojska dali na útěk. Habsburské vojsko tak zvítězilo a mohlo bez dalšího boje vstoupit do Prahy.

bitva na Bílé hoře (dobové vyobrazení)

NÁSLEDKY BITVY NA BÍLÉ HOŘE

Král Ferdinand II. dal roku 1621 pro výstrahu popravít v Praze na Staroměstském náměstí 27 vůdců povstání. Dalším vzbouřencům byl zabaven všechen majetek.

Některým povstalcům se podařilo uprchnout ze země.

Víte, co je na památku popravě vyznačeno v dlažbě před Staroměstskou radnicí?

Do vyhledávače zadejte „Staroměstské náměstí“, z nabídky zvolte „Poprava 27 českých pánů“. Zjistíte, co je napsáno na pamětní desce popravených pánů.

poprava na Staroměstském náměstí roku 1621 (Josef Mathauer)

poprava – execution [eksikju:šn]

VŠICHNI MUSÍ BÝT KATOLÍCI

Habsburkové byli katolíci. Proto se snažili **obrátit** všechny **nekatolíky** českého království na **katolickou víru**. Po **bitvě na Bílé hoře** povolil král **pouze katolické náboženství**. Nekatolíci měli dvě možnosti. Buď se nechat pokřtít na katolíky, nebo odejít do zahraničí. Tehdy opustily naši zem tisíce vzdělaných lidí. **Poddaní se vystěhovat nesměli**, protože by ubylo pracovních sil. Neměli tedy jinou možnost než přestoupit na katolickou víru.

Všechny obyvatele českých zemí se na katolické náboženství převést nepodařilo. Někteří tajně dál vyznávali svoji víru.

nekatolíci opouštějící českou zemi (Josef Mathauser)

PT Je podle vás v pořádku, že musí lidé své odlišné názory a víru skrývat, nebo dokonce opustit zemi? Vadilo by vám, kdybyste se museli odstěhovat do jiné země?

Jan Amos Komenský

Jedním z **nekatolíků**, kteří po bitvě na Bílé hoře museli **opustit zemi**, byl kněz a učitel **Jan Amos Komenský**. Má velkou zásluhu na **změnách ve způsobu vyučování**. Psal také učebnice pro děti.

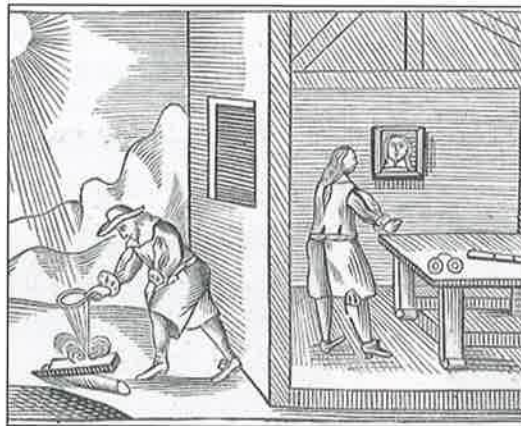
Z V této době se děti musely všechno učit nazpaměť a při zkoušení odříkávat učivo přesně tak, jak bylo v učebnici. Komenský chtěl, aby se děti učily snadno a hodiny byly zábavné – taková „škola hrou“. Probíranou látku vysvětloval tak, aby ji děti pochopily. Používal obrázky, modely a jiné názorné pomůcky. Komenský také navrhoval, aby do školy chodili nejen chlapi, ale také děvčata.

Jan Amos Komenský

Jan Amos Komenský vytvořil **první obrázkovou učebnici** nazvanou **Svět v obrazech**. Sloužila dětem ke studiu cizího jazyka (latiny). Byla vydána ve všech světových jazycích.

Z Jednou z myšlenek Jana Amose Komenského bylo, aby na celém světě skončilo násilí a války, aby si lidé pomáhali a byli k sobě laskaví. Dějiny bohužel ukazují, že taková myšlenka je zatím nesplnitelná.

stránky z Komenského učebnice Svět v obrazech

PT Zamyslete se, jaká opatření by museli lidé udělat, aby se Komenského myšlenky o skončení válek a násilí splnily.

Zopakujte si:

1. Jakou událostí a ve kterém století začal v našich zemích novověk?
2. Proč se bouřili čeští šlechtici a města proti Habsburkům?
3. Kde došlo k bitvě mezi vojsky krále a české šlechty?
4. Co všechno se pokoušel změnit Jan Amos Komenský ve školách?

2. JAK SE ŽILO NA ZAČÁTKU NOVOVĚKU

Ti sedláci ubozí, co oni se navozi kamene, křemene, bodejž pány čert veme. A ten šelma nešťastný, ten šmatlavý poklasný*, pro ten klas stíhá nás, zasloužil by sám provaz.

*poklasný – dozorce, který hlídal úrodu při žních
**šafář – hlavní dozorce na větším statku

Šafář**, taškář vybraný, od biče vypraný, sám co vzal a prodal, nám sedlákům vinu dal. Pane Bože veliký, smiluj se nad rolníky, přijmi je do nebe – a pány ať čert veme!

(Selský otčenáš, lidová veršovaná skladba)

1. Na koho si sedláci stěžují a jaké důvody je vedly ke stížnostem a prosbám?
2. Kdo byl v tehdejší době označován jako „pán“?

ŽIVOT NA VESNICI

Obyvatelé vesnic se rozdělovali podle toho, kolik měli půdy a dobytka. Nejbohatší byli **velkostatkáři** – šlechtici, kteří vlastnili mnoho půdy. Dále žili ve vesnicích **sedláci, rolníci a lidé nemajetní** neboli **chudina**.

Z K nemajetným obyvatelům vesnic patřili **čeledíni a děvečky**. Pracovali u sedláků za stravu a za ubytování. Nejubožejší byli **žebráci**, kteří žili z toho, co jim kdo daroval.

Sedláci a rolníci měli svá **pole**, která obdělávali. Několik dní v týdnu však byli nuceni **pracovat** také **na polích svého pána** neboli **robotovat**. Kromě toho **museli odevzdávat** svému **pánovi část toho, co vypěstovali**. Byli tak na svém pánovi závislí. Říkalo se jim **poddaní**.

V českých zemích trvala **robota** na začátku novověku různě dlouhou dobu, většinou to byly **3 dny v týdnu**.

Z Poddaným se nechtělo pracovat na cizím. Často se snažili práci na pánových polích **odbývat**. Majitelé velkostatků proto **zaměstnávali úředníky (tzv. dráby)**, kteří **dohlíželi na to, aby poddaní pracovali poctivě**.

PT Pracují lidé v současné době poctivě i bez dozoru svého nadřízeného? Diskutujte.

ŽIVOT NA ZÁMCÍCH A VE MĚSTECH

Šlechtici žili **na venkovských zámcích** nebo **v palácích ve městech**. Měli hodně **služebnictva**. Někteří pracovali jako **vyšší úředníci** nebo **velitelé vojska**.

Jejich oblíbenou zábavou byl **hon na divokou zvěř**. Také si rádi vyjeli na koni nebo v kočáře. Často pořádali **bohaté hostiny a plesy**.

Nejpočetnější skupinou obyvatel **ve městech** byli **řemeslníci a obchodníci**. Za hradbami měst měli svá **hospodářství** – pole a dobytek. Ve městech dále žili **např. lékaři, písaři, učitelé, studenti, služky a městská chudina (žebráci, tuláci, zloději apod.)**.

robota na panském (v popředí dráb)

ples šlechty

V předešlém ročníku jste poznali znaky některých řemesel. Nakreslete, co podle vás mohl mít ve znaku **pekař** (dříve tzv. caletník), **cukrářka** (tzv. věnečnice), **pivovarník** a **mečář**.

ples – ball [bo:l]

CO ZPŮSOBILY VÁLKY

Po bitvě na Bílé hoře začaly v Evropě války. Trvaly přibližně 30 let, proto se jim říká **třicetiletá válka**. Boje zasáhly i české země. Krajem táhla nepřátelská vojska. Obyvatelé vesnic je museli žít. Vojáci loupili, zapalovali domy. **Vesničané opouštěli svá hospodářství** a utíkali **do měst**. Tak se mnohá místa v naší zemi vylidnila, pole nikdo neobdělával. Mnoho vesnic zaniklo.

Z Války snížily počet obyvatel skoro na polovinu. Šířily se nakažlivé smrtelné nemoci (cholera, tyfus).

Majitelé velkostatků měli obavy, aby jejich hospodářství nezkrachovala. Chyběly jim pracovní síly. Prosadili proto nařízení, že se **rolníci** a **sedláci nesmí** bez svolení svého pána **stěhovat** nebo se **oženit (vdát) na jiné panství**.

Prostí obyvatelé venkova tedy neměli úplnou osobní svobodu, volnost. Proto se jim říkalo „**nevolníci**“.

Také města válkami trpěla. **Upadala řemesla i obchod**. Proto se **období třiceti let po bitvě na Bílé hoře** nazývá „**doba temna**“. Lidem se začalo dařit lépe ve 2. polovině 17. století.

VE ŠKOLE

Na začátku novověku nebyla **školní docházka povinná**. Do školy mohli chodit **jen chlápci**. Během 16. a 17. století se však **znalost čtení, psaní a počítání** stala zejména pro obyvatele měst nutností. Bez vzdělání se neobešli řemeslníci, obchodníci, ani rodiny šlechticů. Nemohli by totiž podnikat. **Většina lidí na venkově** však byla **negramotná**.

Nejbohatší šlechtické a měšťanské rodiny si platily soukromé učitele. Chudší děti mohly navštěvovat městské nebo církevní školy.

PT Vysvětlete rozdíl mezi gramotným a negramotným člověkem. Jak ovlivňuje vzdělanost život lidí?

K Který ze světových jazyků má podle vás v současnosti největší uplatnění? Zjistěte, zda se dnes v některé zemi hovoří latinsky.

5 První česky psané slabikáře vznikaly v 16. století. Název českého slabikáře z 16. století na obrázku (vpravo) zní: „Slabikář český a jiných náboženství počátkové: kterýmžto věcem dítky křesťanské hned zmladosti učeny býti mají“. Převeďte tento název do současné spisovné češtiny.

Z Na venkovské škole se mohl stát učitelem každý, kdo uměl alespoň trochu číst, psát a počítat (např. rolník, vysloužilý voják). Vyučující toho často neuměli o moc víc než jejich žáci. Učitelé používali tvrdé tělesné tresty, např. bili žáky rákoskou.

6 Víte, jakého vzdělání musí dnes dosáhnout učitel?

vesnice – village [vilidž]

násilnosti po bitvě na Bílé hoře

školní třída na začátku novověku

**Slabikář Český/
a jiných náboženství počát-
kové: kterýmžto věcem dítky
Křesťanské hned zmladosti
učeny býti mají.**

16. D. XLVII.

Slabikář český z roku 1547

BAROKO

Vyjmenujte umělecké slohy, které jste dosud poznali. Pomohou vám jejich začáteční písmena: r...; g...; r...;

bitvě na Bílé hoře se do našich zemí rozšířil nový **umělecký a stavební sloh – baroko**. V barokním slohu stavěly hlavně **církevní stavby – kostely, kaple, kláštery**. Umělci je zdobili sochami andělů a svatých malbami na stěnách a stropech. Při výzdobě se hojně využívaly drahé materiály – mramor, zlato a stříbro. Měšťáci si pořizovali nové **barokní zámky** nebo přestavovali původní renesanční zámky do nového barokního slohu.

V městech vyrostly **barokní domy a radnice**. Uprostřed náměstí se stavěly **kašny a morové sloupy**. Ty vznikaly jako poděkování místních obyvatel za překonání nebezpečné nemoci – moru.

Čištější z doby baroka se u nás dochovalo nejvíc staveb a uměleckých památek.

Ve vzdálenější době – během 19. století – se v českých zemích stavěly venkovské domy ve stylu napodobujícím baroko. Často se pro ně označení „selské baroko“. Nejvíc takových domů se dochovalo v Jihočeském kraji.

Udělejte si ve třídě výstavku pohlednic a fotografií českých a moravských zámků postavených v renesančním a barokním slohu. Porovnejte jejich vzhled.

barokní kostel
kostel sv. Mikuláše, Praha)

barokní morový sloup
(Sloup Nejsvětější Trojice, Olomouc)

domy ve stylu selského baroka (Hološovice)

MÓDA V DOBĚ BAROKA

Jak se lidé v době baroka oblékali? Mužské i ženské šaty bohatých lidí byly zdobené **krajkami**. Mužský oděv připomínal vojenskou uniformu. Lidé z bohatších vrstev nosili během dne **paruku**.

Chudší lidé nosili jednoduchý oděv nebo kroj. V neděli si oblékali lepší sváteční oblečení. Svůj oděv si většinou zhotovovali sami.

Prohlédněte si obrázky barokního oblečení. Myslíte si, že byl tehdejší oděv praktický a pohodlný?

Čištější z dobře vychově patřilo v této době umění hrát alespoň na jeden hudební nástroj. V bohatých rodinách byly v módě domácí koncerty.

barokní oděv vyšších vrstev

Zopakujte si:

1. Kdo patřil mezi poddané a proč se tak části obyvatel českých zemí říkalo?
2. Vysvětlíte, co byla robota a co nevolnictví.
3. Co víte o školní docházce na začátku novověku?
4. Jaké stavby jsou typické pro baroko?